

**VOEDSELOVERSCHOTTEN
EN VOEDSELTEKORTEN**

**REDE,
UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN
HET AMBT VAN BUITENGEWOON HOGLERAAR
IN DE LANDHUISHOUDKUNDE EN
DE ECONOMIE VAN HET GRONDGEBRUIK
AAN DE TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT
OP 11 MAART 1970
DOOR**

dr. A. Maris

Mijne heren Curatoren,
Mijnheer de Rector Magnificus,
Mijne heren Leden van de Senaat,
Dames en heren Lectoren, Docenten en Medewerkers
van de Technische Hogeschool,
Dames en heren Studenten.
en voorts Gij allen, die door Uw aanwezigheid van Uw belangstelling
blijk geeft.

Zeer gewaardeerde Toehoorders.

Het opmerkelijke feit doet zich voor, dat niet alleen de landbouw in de ontwikkelingslanden zijn problemen kent, maar dat vooral ook de landbouw in de economisch ontwikkelde landen wordt geconfronteerd met ernstige vraagstukken, zij het van geheel andere aard dan die in de ontwikkelingslanden. In vele van laatstgenoemde landen is er in het algemeen sprake van te kort aan voedsel en/of van een onjuiste voedselsamenstelling en is de alles overheersende vraag: hoe kan in een voldoende snel tempo de produktie worden verhoogd? In de economisch ontwikkelde landen daarentegen is er eerder sprake van voedseloverschotten dan van tekorten, terwijl de arbeid duur is. In deze landen is de aandacht dan ook vooral gericht op verlaging van de produktiekosten, m.n. de arbeidskosten en op aanpassing van het aanbod aan de vraag.

Dit verschil in problematiek houdt verband met de fase waarin zich de economie van een land bevindt. Men kan hierbij stellen, dat in de beginfase van het economische groeiproces technologische verbeteringen in de landbouw voorwaarde zijn voor economische groei. In een latere fase evenwel blijkt de landbouw niet meer de motor van de welvaartsstijging te zijn, maar is het veeleer zo dat de landbouw door de economische groei en technische ontwikkeling met ernstige aanpassingsproblemen wordt geconfronteerd, waaronder het vraagstuk van de schaalvergroting en dat van de overschotten.

De oorzaken van de agrarische vraagstukken zowel in de ontwikkelde landen als in de ontwikkelingslanden moet gezocht worden bij de techniek. Maar ik haast mij er in dit milieu aan toe te voegen dat niet de techniek zelf, maar het tempo van toepassing de moeilijkheden veroorzaakt. In de westerse landen veroorzaakt de snelle technologische ontwikkeling de problemen, terwijl in de ontwikkelingslanden juist de trage toepassing van de technologische moeilijkheden de oorzaak is van de vraagstukken.

In deze voordracht zal ik mij beperken tot het vraagstuk van de voedseloverschotten en voedseltekorten. Hierbij zal eerst de situatie in de economisch ontwikkelde landen onze aandacht vragen en daarna die in de ontwikkelingslanden.

Sinds de mens de nomadische levenswijze vaarwel heeft gezegd, koos hij zich een vaste woonplaats om van hieruit door middel van akkerbouw en veeteelt in zijn bestaan te voorzien. Deze verandering in levenswijze was ongetwijfeld een gevolg van de toenemende bevolking. Toch kan men staande houden dat Europa en vooral Noord-Amerika tot aan het begin van de 19e eeuw betrekkelijk dun bevolkte continenten zijn gebleven, waarvan de bevolking, naast handel, verkeer en enige ambachtelijke nijverheid, in hoofdzaak de landbouw als bron van bestaan uitoefende. Er bestond hierbij een nauw verband tussen de hoeveelheid voortgebrachte produkten van eigen bodem en bevolkingsomvang. En aangezien de opbrengsten van de landbouw in sterke mate afhankelijk waren van de natuurlijke omstandigheden, is het wel vanzelfsprekend dat in deze ontwikkelingsfase perioden van voedselschaarste geen uitzondering vormden. Nog aan het eind van de 18e eeuw was Malthus van mening dat de voedselproductie de beperkende factor was voor de bevolkingstoename en voorspelde hij dat de wereld, ook het Westen, een periode tegemoeting waarin voedselschaarste algemeen zou zijn. Zijn voorspellingen waren gebaseerd op wat hij waarnam en op zijn kennis van de voedselvoorziening in het verleden.

In de afgelopen anderhalve eeuw zien wij evenwel de bevolking in Europa en Noord-Amerika sterk toenemen. In Europa steeg de bevolking van 180 tot 650 miljoen, terwijl in de Verenigde Staten de bevolkingsoogroei nog aanzienlijk sneller was. Alleen reeds in de periode 1870-1960 steeg het aantal zielen in de V.S. van 40 miljoen tot 180 miljoen. Deze bevolkingsoogroei is gepaard gegaan met belangrijke veranderingen in de economische structuur. Om van deze wijzigingen een indruk te krijgen zij slechts gewezen op de sterke toename van de beroepsbevolking werkzaam in de industrie en verzorgende beroepen, en de hiermee gepaard gaande relatieve en in de loop van de 20e eeuw ook absolute daling van de agrarische beroepsbevolking. Werkte voor de industriële revolutie 50 - 70% van de beroepsbevolking in de landbouw, thans is het percentage in verschillende landen gedaald tot minder dan 10. Engeland is in dit opzicht met 4% werkzaam in de landbouw het verst gegaan, onmiddellijk gevolgd door de Verenigde Staten met 6%, terwijl ook Nederland en West-Duitsland met 7 à 8% zich in de voorste rij bevinden.

Onze belangstelling gaat echter in de eerste plaats uit naar de grote veranderingen die de landbouw heeft ondergaan en die geleid hebben tot een ongekende stijging van de voedselproductie, althans in de economisch ontwikkelde landen. Deze stijging is zo groot geweest, dat niet alleen de verviervoudigde bevolking royaal van voedsel kan worden voorzien, maar heeft na 1930 zelfs geleid tot overschotten. Gelet op het royale en gevarieerde menu van de hedendaagse westerse mens kan men veilig aannemen dat de voedselproductie nog aanzienlijk meer is toegenomen dan de bevolking.

Niet zo zeer de door Malthus en een aantal personen na hem tot Colin Clark toe verwachte voedseltekorten zijn thans het onderwerp waar de westerse landen mee geconfronteerd worden, maar de landbouwoverschotten. De vraag dringt zich dan ook op: welke oorzaken hebben geleid tot deze produktieëxplosie in de westerse landen en welke mogelijkheden

zijn in beginsel aanwezig om het tempo van de produktietoename te vertragen en/of de afzet te vergroten. Voor de beantwoording van deze vragen is het noodzakelijk ook in te gaan op de voedseltekorten elders in de wereld en op de betekenis van de landbouw in de ontwikkelingslanden.

Zowel de beperking van het aanbod in de westerse landen als de toename van de vraag naar landbouwprodukten elders in de wereld dient dus onze aandacht te hebben. In het algemeen rijst hierbij de vraag of de agrarische handel tussen de economisch ontwikkelde landen en de ontwikkelingslanden nog belangrijk kan toenemen of dat wellicht deze handel zich meer zal richten op de landen binnen deze blokken of nog een derde mogelijkheid: zullen de landen of economische eenheden in de wereld zich wat de agrarische produktie betreft steeds meer richten op zelfvoorziening. Gelet op de toenemende bescherming van de eigen landbouw is ook deze derde mogelijkheid niet denkbeeldig.

Wanneer wij de ontwikkelingen in de landbouw die geleid hebben tot de sterke produktietoename in de achter ons liggende anderhalve eeuw in vogelvlucht overzien, dan kan men constateren dat in de 19e eeuw het accent vooral heeft gelegen op uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond, op het wegnemen van juridische belemmeringen ten einde een doelmatiger grondgebruik te bevorderen, op verbeterde vruchtwisseling en teeltmethoden en op de strijd tegen de zo beruchte veeziekten. In deze periode nam ook de agrarische beroepsbevolking, absoluut gezien, nog aanzienlijk toe.

Na 1900 is de toename van de agrarische beroepsbevolking niet groot meer geweest, terwijl het areaal cultuurgrond in een veel langzamer tempo toenam.

Betreffende de werkgelegenheid in de landbouw zien wij zelfs tussen 1920 - 1950 in de westerse landen een opmerkelijke ommekeer optreden. In de Verenigde Staten begint na 1920 de agrarische beroepsbevolking te dalen, terwijl in Westeuropese landen deze ontwikkeling eerst na 1950 inzet. Door de mechanisch-technische ontwikkeling, waarbij op grote schaal arbeid door werktuigen werd vervangen, is in de westerse landen de agrarische beroepsbevolking in ongeveer 20 jaar gehalveerd, een vermindering die zich ongetwijfeld ook in de komende periode zal voortzetten. Na 1940 is ook de oppervlakte cultuurgrond niet meer toegenomen; de vermindering die daarna is opgetreden is evenwel slechts gering geweest.

Toch is de agrarische produktie ook in de 20e eeuw continu blijven stijgen. De toename is zelfs na 1950, met name in de Verenigde Staten, groter geweest dan tevoren. De vraag dringt zich dan ook op, welke factoren na 1900 vooral oorzaak zijn geweest van de produktietoename; een toename die nog maar in geringe mate kon plaatshebben door uitbreiding van de oppervlakte cultuurgrond en waarbij de hoeveelheid arbeid zelfs sterk afnam.

De oorzaak is ongetwijfeld gelegen in het gebruik van nieuwe produktiemiddelen en teeltmethoden, die hebben geleid tot een sterke stijging van de stofopbrengsten per ha en per dier. Het zijn met name de grote verbeteringen ten aanzien van de plantensoorten, veevoeding, bemesting, veevoeding, ziekten- en onkruidbestrijding, gecombineerd met betere

teeltmethoden en een betere waterbeheersing geweest die het produktie-niveau tot een grote hoogte hebben opgevoerd. Deze verbeteringen in de produktietechniek zijn mogelijk geworden door het landbouwkundig onderzoek dat aan het eind van de 19e eeuw is gestart en daarna een snelle ontwikkeling heeft doorgemaakt. De resultaten van het biologisch-technisch en mechanisch-technisch onderzoek werden door de voorlichtingsorganen en het landbouwonderwijs overgedragen aan de praktijk. En de landbouwers toonden een grote bereidheid om deze nieuwe technologische kennis toe te passen.

In welke mate heeft de overheid deze ontwikkeling in de landbouw beïnvloed? Bezint men zich op de vrijomvangrijke bemoeiing van de overheid met het economische leven, en niet in het minst met de landbouw, dan komt onwillekeurig de vraag op: hoe was het begin? en wanneer? Hiervan nu kan men een zeer levendige indruk krijgen uit een biografie van Mr. Baert over: "Jan Kops, pionier van Hollands Landbouw".

De eerste bemoeiing van de centrale overheid met de landbouw dateert van precies 1800. In dit jaar werd Jan Kops door de eerste Minister van Economische Zaken, destijds Agent van de Nationale Economie genoemd, benoemd tot Commissaris van Landbouw met een jaarwedge van f 3 500,--. Als predikant verdiende Kops f. 1 200,--. Deze salarisverhoudingen zijn dus sindsdien nog weinig veranderd.

Jan Kops begon letterlijk alleen, hij had geen assistentie en geen enkel gegeven. Hij ving dan ook zijn werkzaamheden aan met een tocht van 5 maanden door het land, om de landbouw met eigen ogen te aanschouwen en aan de hand van een uitvoerige vragenlijst de hoogst nodige gegevens te verzamelen. Over deze reis werd door Kops een uitvoerig verhaal geschreven, dat men het eerste verslag over de landbouw zou kunnen noemen; vanaf 1806 verscheen ieder jaar een verslag over de staat van de landbouw. In 1803 begon Kops, beseffende dat de kennis onder het publiek moest worden gebracht, met de uitgave van een Landbouwtijdschrift: "Magazijn van Vaderlandschen Landbouw" geheten.

In 1806 werden mede door toedoen van Kops in de gewesten commissies van landbouw opgericht, welke men kan beschouwen als voorlopers van de landbouworganisaties. Deze commissies hebben zeer nuttig werk verricht. Ieder half jaar zond elke commissie nauwkeurige berichten naar Den Haag omtrent de staat van de gewassen en van de landbouw in het algemeen, uit welke gegevens Kops de jaarstaten samenstelde.

Vanaf 1800-1815 heeft Kops onvermoeid gewerkt om onze landbouw vooruit te helpen. Vanaf 1815 was de landbouw volgens de grondwet geen staatszorg meer. Het zou duren tot de grote landbouwcrisis aan het einde van de 19e eeuw, voor de centrale overheid zich weer intensief met de landbouw zou gaan bezighouden. De overheid, begaan met de achterlijke toestand waarin de landbouw verkeerde, riep een apparaat voor onderzoek, voorlichting en onderwijs in het leven; dit schuchtere begin is thans uitgegroeid tot een omvangrijke organisatie, waarvan de Landbouwhogeschool, het middelbaar- en lager landbouwonderwijs, het uitgebreide apparaat van de Voorlichtingsdienst, de proefstations en instituten voor landbouwkundig onderzoek en de Planteziektenkundige- en Veeartsenij-

kundige Dienst deel uitmaken. Hiermee werden de grondslagen gelegd voor een technische rationalisatie van de landbouw. Hoe groot de resultaten van deze technische rationalisatie ook waren, het werd duidelijk dat men er hiermee alleen niet was. Hoe kan men vruchtbaar werken als het gemiddelde aantal kavels per bedrijf in een gebied 18 bedraagt, als de ontwatering en ontsluiting onvoldoende zijn of als de pachtverhoudingen veel te wensen overlaten. Het kon niet anders of er moest ook aandacht worden besteed aan de cultuurtechnische en juridische aspecten van het grondgebruik.

Overziet men de overheidsbemoeienis met de landbouw vanaf Jan Kops tot heden, dan blijkt dat niet alleen de omvang sterk is toegenomen, maar ook zien wij in deze periode nog een wijziging in die zin dat in het begin vooral aandacht wordt besteed aan de zaken waar de individuele boer zelf handelend kan optreden en later aan onderwerpen die buiten het machtsbereik van de individuele boer liggen, een ontwikkeling dus naar een gebiedsgewijze aanpak van de agrarische en plattelandsvraagstukken.

De ontwikkeling van het landbouwkundige onderzoek, waarbij de overheid een belangrijke rol heeft gespeeld, ziet men in vrijwel alle economisch ontwikkelde landen. Men heeft dus in de landbouw al vroeg de betekenis van research ingezien en ook dat dit centraal op grote schaal moest gebeuren en dus niet door kleine bedrijven kon plaatshebben.

Maar al was dan het geloof in de vooruitgang d.m.v. landbouwkundig onderzoek groot en al heeft dit onderzoek belangrijke resultaten opgeleverd, de vraag blijkt niettemin actueel waarom de agrarische producenten deze onderzoekresultaten zo grif in de praktijk toepassen en waarom dit proces zo moeilijk te temporiseren is. De verklaring hiervoor moet worden gezocht in de kenmerken van het agrarische productieproces en in de marktpositie van landbouwprodukten. Deze karakteristiek van de landbouw in combinatie met de inelastische vraag naar vele landbouwprodukten zijn m.i. in staat om de te grote produktie in de landbouw te verklaren.

In de eerste plaats is er het feit dat zelfs een gemoderniseerde landbouw bestaat uit een groot aantal relatief kleine bedrijven. Hoe belangrijk het vraagstuk van de schaalvergroting in de landbouw ook is, het is hier niet de plaats om in te gaan op de mate waarin deze moet plaatshebben, noch op de wijze waarop dit kan gebeuren. In dit verband zij slechts opgemerkt dat zelfs bij een ingrijpende hervorming van de bedrijfsstructuur in de E.E.G. er toch nog altijd 2 miljoen bedrijven zullen zijn in plaats van 6 miljoen thans. Ook de Verenigde Staten tellen thans nog ongeveer 2 miljoen landbouwbedrijven. Dit aantal is zo groot dat de individuele boer geen enkele invloed op de prijsvorming in het algemeen kan uitoefenen; hij is een prijznemer. Een consequentie hiervan is dat de boer snel bereid is nieuwe produktietechnieken toe te passen, omdat dit de enige manier is om zijn inkomen te verhogen. Wanneer evenwel deze snelle toepassing van opbrengstverhogende en arbeidsverlagende technieken niet tot gevolg heeft een even snelle vermindering van de pri-

maire produktiefactoren grond en arbeid, moet dit vanzelfsprekend leiden tot een sterke toeneming van de produktie. Deze situatie heeft zich zoals wij reeds zagen in de westerse landbouw voorgedaan.

Een typisch kenmerk van het agrarische produktieproces is de immobiliteit van de produktiefactoren grond, arbeid en duurzame kapitaalgoederen. Dit is een van de belangrijkste oorzaken waardoor ook het aanbod van agrarische produkten zo inelastisch is. Weliswaar is de hoeveelheid arbeid in de landbouw sterk verminderd - vooral het aantal landarbeiders en boerenzoons is sterk verminderd, het aantal bedrijfshoofden veel minder - maar per jaar blijkt de gemiddelde daling toch niet groter te zijn dan 3 à 4%. Ongetwijfeld is echter door de stormachtige invoering van tractoren, oogstmachines en andere werktuigen de arbeidsbehoefte in de landbouw sneller verminderd dan de agrarische beroepsbevolking. Thans is zonder twijfel het knelpunt de vermindering van het aantal bedrijfshoofden. De mobiliteit van deze categorie is om verschillende redenen gering. De zelfstandigheid van het beroep, de verworven specifieke vak-kennis, het gelvesteerde eigen vermogen, de weinig aantrekkelijke beroepsalternatieven, zijn even zoveel redenen waarom de beroepsverandering van zittende boeren tot nog toe niet groot is geweest. De bewerkingscapaciteit is dus in feite steeds groter geweest dan de arbeidsbehoefte, met als gevolg een constante drang tot intensivering om op deze wijze het gebruik van arbeid en werktuigenpark zo rendabel mogelijk te maken.

Ten aanzien van de duurzame produktiemiddelen, als gebouwen en werktuigen, zij opgemerkt dat deze weinig alternatieve aanwendingswaarde hebben. Ook binnen de landbouw is door de sterke specialisatie van de duurzame kapitaalgoederen op bepaalde produktierichtingen de mobiliteit gering. Het gevolg is alweer dat men probeert deze kapitaalgoederen zo doelmatig mogelijk te gebruiken en dat de aanpassing van het aanbod hierdoor wordt bemoeilijkt.

Een geringe mobiliteit geldt wel bij uitstek voor de specifieke produktiefactor grond. Terwijl andere produktiefactoren verplaatsbaar zijn en in andere gebieden kunnen worden gebruikt, is de geografische mobiliteit van grond uiteraard nul. Men kan de grond uit b.v. het noorden van het land niet verplaatsen naar de randstad waar deze broodnodig is voor velerlei doeleinden. Een ander mobiliteitsaspect heeft betrekking op het gebruik van cultuurgrond voor niet-agrarische doeleinden ter plaatse. Deze bestemmingsverandering heeft wel plaats, maar in beperkte mate. De koopkrachtige vraag naar grond voor wonen, werken en verkeer is wel aanwezig, maar voor recreatieve doeleinden nauwelijks. Het ziet er dan ook niet naar uit dat zonder overheidsingrijpen cultuurgrond op grote schaal voor recreatieve doeleinden zal worden gebruikt. Ook binnen de landbouw is de mobiliteit van de grond niet groot. Men kan hierbij denken aan het gebruik van grond voor andere produktierichtingen. Een grote mobiliteit in deze zin zou de aanpassing van het aanbod aan de vraag kunnen bevorderen. De werkelijkheid laat evenwel zien dat de hier bedoelde veranderingen slechts langzaam plaatshebben.

Samenvattend mag men concluderen dat de immobiliteit van de agrarische produktiefactoren kenmerkend is voor de landbouw en een belang-

rijke oorzaak vormt van het inelastische aanbod van agrarische producten. Dit is te meer het geval omdat het aandeel van de kosten van deze primaire produktiefactoren in de totale kosten van de bodemgebonden produktie vrij hoog is.

Overzien wij bovenstaande factoren, dan moet de conclusie wel zijn dat de concurrentiestructuur in de landbouw en de kenmerken van het produktieproces met zich meebrengen dat de produktie van de landbouw in de economisch ontwikkelde landen snel kan stijgen en dat aanpassingen van het aanbod vrij moeilijk zijn. In een bedrijfstak waarin de vraag naar produkten nog groot is, zouden deze eigenschappen gunstig zijn en een sterke expansie tot gevolg hebben, maar dat is nu in de landbouw uitgesproken niet het geval. In de landbouw wordt de toenemende produktie geconfronteerd met een inelastische vraag, met als gevolg een constante druk op de prijzen en het ontstaan van grote voorraden. Deze laatste zijn dus symptomen, terwijl de te grote produktiecapaciteit oorzaak is van de overschotten. Er wordt met te veel produktiemiddelen te veel geproduceerd.

Uit bovenstaande summiere schets van de ontwikkelingen in de landbouw mag men concluderen dat met name de ontwikkelingen in de produktietechniek hebben geleid tot een zodanige toeneming van de produktie dat de sterk toegenomen bevolking in de westerse landen royaal van voedsel kan worden voorzien tegen redelijke prijzen. Men kan dus zeker niet spreken van een falen van het teelttechnische landbouwbeleid; integendeel, de resultaten zijn zo groot geweest dat geleidelijk aan voor sommige produkten het aanbod zelfs de koopkrachtige vraag ging overtreffen. In deze situatie doet zich de vraag voor wanneer er sprake is van structurele overschotten en niet meer van noodzakelijke overschotten, want om een royale voedselvoorziening volledig veilig te stellen zijn er altijd overschotten nodig. Het is nl. in het natuurgebonden agrarische produktieproces niet mogelijk om het aanbod precies af te stemmen op de vraag. Men zou kunnen zeggen dat een zekere mate van overschotten op de agrarische markt de premie is die voor het veiligstellen van een royale voedselvoorziening betaald moet worden. De graansilo's op het Amerikaanse platteland, gevuld met buffervoorraden, zijn dus tot op zekere hoogte noodzakelijk, evenals de koelhuizen met boter. Het netwerk van graansilo's mag evenwel niet te dicht worden en de koelhuizen niet te vol.

Deze relativerende opmerkingen met betrekking tot de agrarische overschotten nemen evenwel niet weg dat de economisch ontwikkelde landen in het Westen toch geleidelijk aan in een situatie zijn terechtgekomen waarbij van bepaalde produkten het aanbod duidelijk groter is dan de koopkrachtige vraag. In de Verenigde Staten is al sedert de jaren dertig sprake van een overschot aan plantaardige produkten, met name van granen. West-Europa is echter nog maar sinds korte tijd geconfronteerd met een overschottenvraagstuk. Het is hierbij geen toeval dat in West-Europa het surplusvraagstuk zich in hoofdzaak manifesteert in de sector van de dierlijke produktie, met name in de voortbrenging van melk en de hieruit gemaakte zuivelprodukten. Immers de agrarische produktiecapa-

citeit van West-Europa heeft zich al sinds het begin van deze eeuw gericht op dierlijke produkten, waarbij in belangrijke mate gebruik wordt gemaakt van geïmporteerde granen uit overzeese gebieden. In de zes E.E.G.-landen bestaat de waarde van de landbouwproductie voor 70% uit dierlijke produkten, terwijl dit cijfer voor Nederland zelfs meer dan 80 is.

De vraag is nu, welke mogelijkheden er in beginsel zijn om de produktietoename in de westerse landen - die vooral ná 1950 duidelijk groter is geweest dan de bevolkingstoename - af te remmen.

Het is onbetwistbaar dat de beleidsmaatregelen die genomen zullen worden om het marktevenwicht te herstellen uiteindelijk moeten leiden tot: of extensivering van de produktie, of het uit-produktie-nemen van cultuurgrond en arbeid, of uit wijzigingen in het produktiepakket; een combinatie is uiteraard ook mogelijk.

Welke beleidsmaatregelen komen hiervoor in aanmerking en zijn uit economisch en sociaal gezichtspunt het meest verantwoord? Wij zagen reeds welk een belangrijke rol de overheid heeft gespeeld in de bevordering van de teelttechniek. Sinds de jaren dertig is echter de zorg van de overheid voor de landbouw nog in omvang en betekenis toegenomen. Hiervoor wijs ik U slechts op de betekenis van het overheidsbeleid voor de prijsvorming van landbouwprodukten en op het structuurbeleid dat vooral na 1950 veel aandacht heeft gekregen en een onmisbare aanvulling blijkt te zijn op de andere aspecten van het landbouwbeleid. Hierbij zij aangekend dat deze uitbreiding van het overheidsbeleid in vrijwel alle landen tot ontwikkeling is gekomen. Ook in het landbouwbeleid dat door de E.E.G. wordt gevoerd zijn deze uitbreiding en intensivering duidelijk waar te nemen.

Opmerkelijk is verder dat blijkbaar de omvang van het landbouwbeleid toeneemt naarmate de relatieve betekenis van de landbouw in de volkshuishouding afneemt. Hieruit zou men de conclusie kunnen trekken dat de noodzaak tot het voeren van een intensief landbouwbeleid, waarbij de overheid grote verantwoordelijkheden op zich neemt, vrij algemeen wordt aanvaard. Het is dan ook o.i. niet zozeer de invloed van belangengroepen die heeft geleid tot het aanvaarden door de overheid van deze verantwoordelijkheden, dan wel de problematiek van de landbouw zelf in een maatschappij waar economische groei en technische ontwikkeling hoog staan genoteerd.

De drie doeleinden die in ieder landbouwbeleid kunnen worden onderkend zijn: het veilig-stellen van een royale voedselvoorziening, het bevorderen van een rationele produktie en het bereiken van een redelijke beloning voor de ingezette produktiefactoren. De talrijke maatregelen die in het kader van het breed opgezette landbouwbeleid worden genomen, beogen deze doeleinden te realiseren. De vraag is nu in hoeverre het tot nu toe gevoerde landbouwbeleid ook een bijdrage kan leveren tot het bevorderen van marktevenwicht. In dit verband eerst een enkele opmerking over het prijsbeleid en het structuurbeleid.

Hoewel ook incidenteel in de 19e eeuw voor bepaalde produkten beschermende maatregelen aan de grens zijn genomen om de prijsvorming te beïnvloeden, is toch eerst sinds de crisis der jaren dertig sprake van het voeren van een bewust prijsbeleid. Geleidelijk aan werd duidelijk dat een prijsbeleid in de landbouw niet meer kon worden gemist, zowel voor de handhaving van een bepaald prijsniveau als voor een stabilisering van de prijzen. Gelet op de concurrentiestructuur in de landbouw, de aard van het productieproces en de inelastische vraag naar agrarische produkten zou het ontbreken van een prijsbeleid desastreuze gevolgen hebben. Een terugkeer tot het vrije marktmechanisme als middel om de te grote productiecapaciteit weg te werken moet dus ook om economische en sociale redenen onaanvaardbaar worden genoemd. De econoom Cochrane heeft voor de Verenigde Staten berekend dat toepassing van dit middel zou betekenen een prijsdaling van ongeveer 40% en een inkomensdaling van 60 tot 70%. Zijn conclusie was dat de overschotten misschien binnen enkele jaren zouden zijn verdwenen, maar dat het inkomensprobleem en de verpaupering van het platteland als veel ernstiger problemen hiervoor in de plaats zouden komen.

Maar, zo wordt door anderen gesteld, kunnen de gevolgen van een drastische prijsdaling voor het inkomen van de boer niet worden gecompenseerd door inkomens toeslagen aan de agrarische producenten te verstrekken? Afgezien van de moeilijkheden die aan de uitvoering van zulk een beleid zijn verbonden - op welk niveau moet de prijs worden vastgesteld en volgens welke criteria moeten de inkomens toeslagen worden bepaald - zullen bij handhaving van het huidige inkomensniveau de overheidsuitgaven voor de landbouw hierdoor zeer sterk stijgen. Bovendien moet de vraag worden gesteld of door zulk een inkomensbeleid de productiecapaciteit in de landbouw zal worden beperkt en dus het marktevenwicht bevorderd. Wij zijn geneigd deze vraag ontkennend te beantwoorden, omdat dit systeem in beginsel niet de bedoeling heeft om grond uit productie te nemen of op een andere wijze de productie te beperken. Misschien dat met lage prijzen en aflopende inkomens toeslagen wel het proces van de structuurhervorming in de landbouw sneller zou verlopen, maar ook dit is lang niet zeker. Bovendien dient dit proces niet koste wat het kost te worden versneld. Het tempo dient veeleer verband te houden met de mate waarin de volkshuishouding in staat is de vrijkomende agrarische arbeid in het productieproces op te nemen.

Met het bovenstaande wil niet gezegd zijn dat de wijze waarop het prijsbeleid wordt gevoerd, geen invloed kan hebben op de bevordering van marktevenwicht. Een wijziging in de prijsverhoudingen kan ongetwijfeld bepaalde produktierichtingen stimuleren en andere afremmen. Deze wijzigingen in de samenstelling van het productiepakket verdienen in de eerste plaats de aandacht, als blijkt dat niet de totale productiecapaciteit van een land of groep van landen te groot is, maar dat deze zodanig is gericht dat van bepaalde produkten te veel en van andere te weinig wordt voortgebracht. Of men deze weg wil inslaan houdt in belangrijke mate verband met de betekenis die wordt gehecht aan de zelfvoorzieningsgraad van diverse produkten. In het algemeen kan men stellen dat in vrijwel alle landen een hoge zelfvoorzieningsgraad voor de eerste levensbe-

hoeften een hoge prioriteit heeft, mede in verband met het veiligstellen van een royale voedselvoorziening.

Over de betekenis van het structuurbeleid voor het marktevenwicht slechts enkele opmerkingen. Het structuurbeleid beoogt het vertrek van arbeidskrachten uit de landbouw te bevorderen en productieëenheden te vormen waarbinnen arbeid en kapitaalgoederen op een economisch verantwoorde wijze kunnen worden benut. Men mag aannemen dat op deze grotere bedrijven vakbekwame ondernemers werkzaam zullen zijn die de meest moderne produktietechnieken zullen toepassen. Er is echter geen enkele reden om te veronderstellen, dat binnen bepaalde produktierichtingen de produktie per ha of per dier zal dalen; eerder het tegendeel. Wel zouden bij het voorschrijdende proces van schaalvergroting de mogelijkheden kunnen toenemen voor bedrijfstypen met een extensiever grondgebruik. Op korte termijn moet men van het structuurbeleid evenwel geen belangrijke bijdrage verwachten tot beperking van de produktiecapaciteit.

Indien door een prijsbeleid wel de samenstelling van het produktiepakket kan worden beïnvloed, maar de produktiecapaciteit in veel mindere mate en ook het structuurbeleid - zeker op korte termijn - geen bijdrage kan leveren om het aanbod aan de vraag aan te passen, blijft de vraag welke maatregelen dan wel geschikt zijn om het marktevenwicht te bevorderen.

Om minder produktie te krijgen of de huidige produktie te stabiliseren moet men minder produktiemiddelen gebruiken en/of de toepassing van verbeteringen in de produktietechniek temporiseren. Wanneer de overheid de produktie quoteert, blijven de ondernemers vrij in de wijze waarop zij die gelimiteerde hoeveelheid produkt willen voortbrengen. De overheid kan echter ook rechtstreeks het gebruik van de produktiemiddelen beïnvloeden. Om te beginnen kan de overheid grond aan de agrarische bestemming onttrekken. Het is ongetwijfeld een effectief middel om de produktie te beperken. De vraag is evenwel of het ook economisch verantwoord is. Het kost in de eerste plaats veel geld om de grond in handen te krijgen en vervolgens is het kostbaar om deze grond geschikt te maken voor een niet-agrarische bestemming. Bovendien is de grond in het agrarische produktieproces voor de individuele boer een relatief schaars produktiemiddel. De verbetering van de man-land-verhouding en het proces van schaalvergroting worden bij het op aanzienlijke schaal uit produktie nemen van grond belemmerd. Tenslotte is er veel grond met een geringe alternatieve aanwendingswaarde; in deze situatie is het economisch weinig zinvol om landbouwgrond op te offeren. Zolang de alternatieve opbrengst van grond en arbeid buiten de landbouw te gering is, kan het rationeel zijn om zelfs tegen wereldmarktprijs produkten voort te brengen. Bovendien heeft landbouwgrond ook een recreatieve functie, waarbij een belangrijke bijdrage wordt geleverd aan de zo dringende behoefte aan open ruimte in het dichtbevolkte West-Europa. Niettemin, wanneer andere middelen onvoldoende effect sorteren, kan het toch noodzakelijk zijn om cultuurgrond een andere bestemming te geven. In ieder geval is er geen enkel bezwaar tegen om landbouwgrond te bestemmen voor maatschappe-

lijke doeleinden met een hoge prioriteit.

Over de factor arbeid kunnen wij in dit verband kort zijn. In verband met het feit dat ook thans na de grote exodus van arbeidskrachten de werkingscapaciteit in de landbouw nog veel te groot is, dient aan het vertrek van arbeidskrachten bij voortduren grote aandacht te worden besteed. De agrarische arbeid zal echter desondanks nog vele jaren zo overvloedig aanwezig zijn, dat hiervan voorlopig geen beperkende invloed op de produktieomvang is te verwachten. In deze situatie zal men er eerder op bedacht moeten zijn om vooral arbeidsbesparende investeringen niet aan te moedigen. Het tempo van zulke investeringen dient afgestemd te worden op het tempo waarin de arbeidde agrarische sector kan verlaten en elders emplooi vinden.

Het gebruik van de hoeveelheid grond- en hulpstoffen in de landbouw wordt bepaald door de prijsverhoudingen. Het stimuleren van dit gebruik door het verlenen van bepaalde faciliteiten is onder de huidige omstandigheden uiteraard economisch onverantwoord. Veeleer verdient het duurder-maken van deze inputs onze aandacht. In West-Europa met zijn overvloedige melkproduktie kan men hierbij in de eerste plaats denken aan het krachtvoer dat uit overzeese gebieden wordt geïmporteerd. In Nederland bedraagt het krachtvoeraandeel in de melkproduktie minstens 30%, terwijl dat voor de E.E.G. in zijn totaliteit ongeveer 20% zal zijn. Een groot deel van het krachtvoer wordt geïmporteerd en deze import beweegt zich nog steeds in stijgende lijn. Men kan zich afvragen in welke mate deze importen verantwoord zijn als hiermee in West-Europa produkten worden voortgebracht waarvoor geen afzetmogelijkheden bestaan. Uiteraard is het ook mogelijk dat Europa minder voergranen gebruikt van eigen bodem, maar welke andere gewassen kunnen dan op de vrijkomende grond worden verbouwd? Wanneer de landen in West-Europa prioriteit geven aan een hoge zelfvoorzieningsgraad en weinig bestaande cultuurgrond willen opofferen, dan zijn de mogelijkheden tot-inkrimping van het graanareaal niet groot en blijft dus beperking van de import van voergranen en eiwitrijk krachtvoer door heffingen aan de grens het enige middel.

Ongetwijfeld belemmeren deze maatregelen de internationale handel en bevorderen de zelfvoorziening. In het algemeen kan men zelfs stellen, dat verschillende aspecten van het gevoerde landbouwbeleid in vrijwel alle landen deze tendentie hebben. Wanneer de gebieden, waarbinnen deze toenemende zelfvoorziening optreedt, groot genoeg zijn, behoeft deze ontwikkeling slechts geringe economische nadelen op te leveren. Wanneer de natuurlijke omstandigheden in een gebied geschikt zijn voor de voortbrenging van een bepaald agrarisch produktiepakket, dan kunnen op den duur de verbeteringen in de produktietechniek en de agrarische structuur deze produktie economisch rechtvaardigen. Uiteraard zal binnen deze grotere economische eenheden - b.v. West-Europa en de Verenigde Staten - wel specialisering optreden, waardoor de economische groei wordt bevorderd.

Tenslotte rest dan nog de mogelijkheid om de produktie te beperken via de directe weg van de garantiebeperving of produktiecertificaten. In de E.E.G. heeft men reeds voor de suikerbieten een garantiebeperving

ingevoerd. Dit is evenwel, althans voor Nederland, een garantiebeperking voor een landelijk quotum, waarbij voor de boer het resultaat slechts merkbaar wordt door een iets lagere gemiddelde prijs die hij voor de bieten ontvangt. Veel doelgerichter zou zijn een garantiebeperking per bedrijf, waarbij de ondernemer voor de hoeveelheid produkt boven het gegarandeerde quantum een veel lagere prijs ontvangt. Op deze wijze voelt de individuele producent rechtstreeks dat het te veel geproduceerde weinig opbrengt. Dit betekent dus een directe stimulans tot produktiebeperking.

Men zou in deze richting nog verder kunnen gaan door ondernemers die minder produceren dan het gegarandeerde quotum een iets hogere prijs uit te betalen. Vooral bij de melkproduktie kan dit aantrekkelijk zijn. De laatste liters vergen immers relatief hoge variabele kosten en leveren een geringe toegevoegde waarde op. Het totale inkomen van de boer behoeft door dit systeem slechts weinig te dalen, terwijl het overheidsbudget er wel bij kan varen.

Maakt men de vastgestelde produktiequota per bedrijf, waarvoor een garantieprijs geldt, verhandelbaar, dan nadert men het systeem dat in de Verenigde Staten is ontwikkeld en een belangrijk discussiepunt heeft gevormd in de te voeren politiek tot produktiebeperking. Dit systeem van verhandelbare produktiecertificaten is in de landbouw evenwel nog niet toegepast. Toch heeft deze methode van produktiebeperking aantrekkelijke kanten. Het is doelgericht, het laat de boer vrij in de wijze waarop de produkten worden voortgebracht en laat de weg open voor begroting van de bedrijven. Met name voor produkten waarbij de afzet via een betrekkelijk gering aantal concentratiepunten verloopt, moeten ook de administratieve- en controle-moeilijkheden oplosbaar zijn.

De conclusie uit het bovenstaande kan zijn dat, wanneer de mobiliteit van de primaire produktiefactoren te gering is om de noodzakelijke aanpassing van het aanbod aan de vraag te realiseren en ook de vermindering van de overige produktiefactoren te weinig effect sorteert of om bepaalde redenen niet aanvaardbaar wordt geacht, men bij een blijvend structureel overschot wel zal moeten kiezen voor de directe weg van de produktiebeperking. Deze weg behoeft ook, budgettair gezien, slechts geringe lasten met zich mee te brengen.

Maar, zo kan men zich afvragen, zijn de ingrijpende maatregelen om de produktie in de westerse landen te beperken wel nodig en verantwoord als elders in de wereld nog grote voedseltekorten bestaan? Kan het agrarische marktevenwicht ook niet worden bereikt door bevordering van de export naar de ontwikkelingslanden en/of door grootscheepse voedselhulp aan de ontwikkelingslanden? Vanzelfsprekend is het antwoord op deze vraag van het grootste belang voor de te voeren landbouwpolitiek in zowel de westerse landen als de ontwikkelingslanden.

Om deze vraag op een enigszins bevredigende wijze te beantwoorden moet ik nog enkele ogenblikken Uw aandacht vragen voor de achtergronden van de voedselsituatie in de ontwikkelingslanden en voor de mogelijk-

heden om de agrarische produktie te vergroten. Pas hierna is een oordeel mogelijk over de wenselijkheid van voedselexporten naar de ontwikkelingslanden.

Van wezenlijke betekenis voor de ontwikkelingsproblematiek is o.i. in de eerste plaats aandacht voor de landbouw in de ontwikkelingslanden. Wanneer immers twee derde van de bevolking een bestaan vindt in de landbouw en een groot deel van het nationaal produkt bestaat uit agrarische produkten, dan is het duidelijk dat verbeteringen in de landbouw van grote betekenis zijn voor economische groei. De deskundigen zijn het erover eens dat investeringen in de landbouw een hoog rendement opleveren.

In drieërlei opzicht is deze aandacht voor de landbouw van belang. In de eerste plaats wordt de voedselvoorziening verbeterd, in de tweede plaats wordt de werkgelegenheid vergroot, zowel in de landbouw zelf als door het ontstaan van met de landbouw verbonden industrieën. En tenslotte is de landbouw van betekenis voor het handelsverkeer; de exporten uit de ontwikkelingslanden bestaan immers in hoofdzaak uit mineralen en agrarische grondstoffen. Aangezien de verhoging van de agrarische produktie van vitaal belang is voor de economische groei in de ontwikkelingslanden, mogen voedselimporten in geen geval de inheemse landbouwproduktie afremmen. In de westerse landen heeft de produktietechniek een hoog niveau bereikt en is aan het technologisch onderzoek en de kennisoverdracht veel geld besteed. De ontwikkelingslanden staan in dit opzicht nog aan het begin; deze landen worden nu geconfronteerd met de uitdaging om de agrarische produktietechniek te verbeteren en hiervoor de know-how en het geld voor de benodigde investeringen te verkrijgen. Met voedselhulp alleen zijn dan ook de ontwikkelingslanden zeker niet gebaat, hoe noodzakelijk deze hulp ook kan zijn in noodsituaties.

De fase waarin de landbouw in de ontwikkelingslanden nu verkeert is in zeker opzicht te vergelijken met die waarin de westerse landbouw zich ongeveer een eeuw geleden bevond. En in deze fase is essentieel de verbetering van de produktietechniek in de landbouw en van de produktieomstandigheden. Waterbeheersing, meststoffen, onkruid- en ziektenbestrijding, verbeterde grondbewerking en vruchtwisseling zijn nodig om met beter zaaizaad hogere stofopbrengsten per ha te bereiken. Door middel van irrigatieprojecten kunnen van bepaalde gewassen zelfs twee oogsten per jaar worden verkregen. Door toepassing van deze moderne produktietechnieken kan de totale produktie nog sterk worden opgevoerd.

Hiervoor zijn evenwel grote inspanningen nodig. Want het zal duidelijk zijn dat voor een transformatie van de traditionele op zelfvoorziening gerichte landbouw in een moderne landbouw, die produceert voor de markt, meer nodig is dan vermeerdering van kennis van de teelttechniek. Natuurlijk is deze kennis belangrijk en er zal in de ontwikkelingslanden nog veel landbouwkundig onderzoek nodig zijn. Hiernaast is evenwel ook van groot belang de kennisoverdracht door middel van voorlichting en onderwijs en het wegnemen van weerstanden tegen toepassing van deze kennis. De boer zal nl. zekerheid willen hebben t.a.v. het te bereiken resultaat, maar ook zekerheid dat het resultaat hem gedeeltelijk ten goede komt. En voor dit laatste kunnen de eigendoms- en pachtverhoudingen

weer een belangrijk knelpunt vormen.

Maar niet alleen moeten de opbrengstverhogende technieken toegepast worden, de verhoogde opbrengst moet uiteindelijk ook afgezet kunnen worden. Er moeten dus een marktorganisatie komen en opslag- en transportmogelijkheden, kortom voorzieningen die een markteconomie mogelijk maken.

Bij dit ongetwijfeld reeds veelomvattende ontwikkelingsplan vragen nog twee punten onze aandacht, t.w. de bevolkingsgroei en de hiervoor noodzakelijke uitbreiding van de werkgelegenheid, en de invloed van de verwachte produktietoeneming op de agrarische handel tussen de ontwikkelingslanden onderling en van deze landen met de ontwikkelde landen.

De mate waarin de bevolking in de ontwikkelingslanden zal toenemen is mede afhankelijk van de te voeren bevolkingspolitiek en dus moeilijk te voorspellen. Voor de ontwikkelde landen wordt de jaarlijkse aanwas geschat op ruim 1%; voor de ontwikkelingslanden op meer dan het dubbele. Waar moet deze toenemende bevolking werk vinden? Wanneer de verbeteringen in de landbouw vooral gericht worden op opbrengstverhogende teeltmethoden en niet op arbeidsbesparende technieken, dan kan de beroepsbevolking in de landbouw nog toenemen. Ook de westerse landbouw heeft zulk een intensiveringsfase gekend, waarin, absoluut gezien, de agrarische beroepsbevolking nog toenam. Maar de veranderingen in de landbouw zullen niet beperkt blijven tot de boerderij, maar tevens gepaard gaan met het tot-ontwikkeling-komen van toeleverende bedrijven, agrarische verwerkende industrieën en verzorgende diensten. Hiernaast kunnen ook industrieën tot ontwikkeling komen voor elementaire consumptie-artikelen. Voor de zo noodzakelijke uitbreiding van de werkgelegenheid in de ontwikkelingslanden is van belang dat ook de modernisering van de landbouw deze uitbreiding bevordert.

Het tempo waarin en de wijze waarop deze agrarisch-industriële ontwikkeling kan plaatshebben is - gegeven een bepaalde investeringsactiviteit - afhankelijk van de natuurlijke rijkdommen, het sociaal-economische klimaat en vooral van de bevolkingsdichtheid en het groeitempo van de bevolking. De grote verschillen die Zuid-Amerika, Afrika, het Midden-Oosten en het Verre Oosten in dit opzicht te zien geven zijn dan ook in belangrijke mate medebepalend voor het tempo waarin de agrarische en industriële barrières doorbroken kunnen worden.

Wanneer deze plannen in het verwachte tempo kunnen worden gerealiseerd, is er dan uitzicht voor de bevolking in de ontwikkelingslanden dat de voedseltekorten tot het verleden zullen behoren en dat een redelijk welvaartsniveau kan worden bereikt?

In het pas gepubliceerde "Indicative World Plan" voor landbouwkundige ontwikkeling wordt een uitvoerig overzicht gegeven van de recente ontwikkelingen in de landbouw en worden de eisen vermeld die aan de landbouw in de ontwikkelingslanden in de periode tot 1985 moeten worden gesteld om de voedselsituatie te verbeteren. In de jaren tussen 1956-1966 nam de voedselproductie in de ontwikkelingslanden met ruim 2,5% per jaar toe, een groeipercentage dat overeenkomt met de bevolkingstoename. Om ernstige voedselproblemen te voorkomen zal in de periode tot 1985 de

voedselproductie met 4% per jaar moeten stijgen. Hierbij wil het wereldlandbouwplan in de eerste plaats aandacht besteden aan de verbouw van nieuwe graanrassen met een hoge opbrengst. Voor tarwe en rijst worden op het ogenblik in Z.O.-Azië rassen verbouwd, waarvan de opbrengst bij juiste teeltmethoden drie- tot viermaal zo groot is als van de traditionele soorten. Thans wordt reeds 5% van het graanareaal met deze nieuwe rassen beteeld; voor 1985 streeft men ernaar om dit uit te breiden tot een derde van de oppervlakte. India, een land met een zeer dichte bevolkingsconcentratie, verwacht over twee jaar in zijn eigen behoefte aan tarwe te kunnen voorzien en zal daarna in staat zijn om zelfs voorraden te vormen voor gebieden waar in bepaalde jaren misoogsten optreden.

Ook voor de bestrijding van ondervoeding door gebrek aan protheïnen zijn concrete maatregelen uitgewerkt. Op korte termijn zou de vleesproductie uitgebreid kunnen worden door het houden van dieren die zich snel vermenigvuldigen, zoals varkens en kippen, terwijl op langere termijn nieuwe peulvruchtenvariëteiten met hoge opbrengsten en uitbreiding van de rundvee- en schapenstapel de kwaliteit van het voedsel aanzienlijk zouden kunnen verbeteren.

De directeur-generaal van de F.A.O. is zeer optimistisch over de mogelijkheden die zich in de recente jaren hebben aangediend. Hij spreekt van een nieuwe wind van hoop die is gaan waaien over het boerenland in de derde wereld en noemt het jaar 1967 een mijlpaal in de agrarische geschiedenis van de ontwikkelingslanden. Weliswaar was 1967 een uitzonderlijk goed oogstjaar, maar ook daarna was de productie, m.n. in het grote probleemgebied Z.O.-Azië, groter dan vóór 1967. Het Verre Oosten gaf voor 1968 een groeicijfer van de totale agrarische productie te zien van 5%, en ook 1969 zal hierbij niet achter zijn gebleven. Het ziet er dus naar uit dat de verbeteringen in de produktietechniek reeds belangrijke resultaten beginnen op te leveren en dat inderdaad 1967 voor bepaalde ontwikkelingslanden wat betreft de voedselproductie een keerpunt genoemd mag worden.

Betekent deze ontwikkeling ook dat de export van bepaalde produkten zal toenemen en de import van andere produkten zal afnemen? De totale agrarische exporten uit de ontwikkelingslanden nemen de laatste jaren aanzienlijk minder toe dan in de jaren vijftig. Het exportaandeel van de ontwikkelingslanden in de wereldexport is ongeveer gelijk aan dat van de ontwikkelde landen, terwijl bijna 80% van die export naar de westerse landen gaat. De markt voor de typisch tropische produkten als koffie, thee, specerijen en cacao raakt geleidelijk aan verzadigd, terwijl de z.g. basisprodukten katoen, wol, jute en rubber toenemende concurrentie ondervinden van synthetische produkten. De overige produkten - die niet alleen in de ontwikkelingslanden worden voortgebracht - zoals granen, plantaardige oliën en vetten, suiker, citrus-fruit en tabak ondervinden een toenemend aanbod uit de ontwikkelde landen en ook hier raakt de markt verzadigd. Het ziet er dan ook niet naar uit dat de agrarische handel tussen de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen voor de genoemde produkten nog belangrijk zal toenemen, tenzij de ontwikkelde landen de productiecapaciteit belangrijk zouden inperken. Wel is het mogelijk dat de handel tus-

sen de ontwikkelingslanden onderling zich zal uitbreiden. De reeds eerder genoemde groepen van ontwikkelingslanden brengen een verschillend produktiepakket voort; bij stijgende produktie kunnen deze groepen ongetwijfeld profiteren van toenemende uitwisseling van produkten; momenteel is deze handel nog zeer gering.

In verband met de voedseloverschotten in het westen rijst tenslotte de vraag of er kansen zijn dat de exporten naar de ontwikkelingslanden zullen toenemen. Van de totale agrarische export van de westerse landen gaat ongeveer 20% naar de ontwikkelingslanden; dit betreft in hoofdzaak: granen, sojabonen, katoen, suiker en dierlijke produkten. Wat betreft de plantaardige voedselprodukten is deze kans op uitbreiding o.i. niet groot. Op korte termijn is immers in de ontwikkelingslanden de outillage niet aanwezig om meer produkten op te slaan en te distribueren en op langere termijn gezien streven de ontwikkelingslanden naar opvoering van de eigen voedselproduktie, om op deze wijze de importen te verminderen en de handelsbalans te verbeteren, en dit streven zal, zoals we zagen, zeer waarschijnlijk succes hebben.

De behoefte aan dierlijke eiwitten is in de ontwikkelingslanden bijzonder groot. Volgens het F.A.O.-landbouwplan zal in 1985 het tekort aan melkeiwitten nog steeds aanzienlijk zijn.

Aangezien de koopkracht in de ontwikkelingslanden te gering is om relatief dure melkeiwitten te importeren, zou hier dus inbeginsel naar mogelijkheden gezocht moeten worden om in het kader van voedselhulp melkprodukten uit de economisch ontwikkelde landen ter beschikking te stellen van de ontwikkelingslanden. Deze hulp mag echter niet ten koste gaan van de financiële hulp die noodzakelijk is om de economische ontwikkeling op gang te brengen. Dit zal voor de economisch ontwikkelde landen betekenen dat voor dierlijke produkten slechts beperkte afzetmogelijkheden in de ontwikkelingslanden aanwezig zijn en dat ook hier op langere termijn geen perspectieven liggen voor uitbreiding van de westerse produktiecapaciteit.

Het voorgaande samenvattend moeten we concluderen dat voedselhulp op korte termijn nodig zal blijven, maar dat deze voedselhulp geen wezenlijke bijdrage kan leveren in de ontwikkeling van de desbetreffende landen. De voedselsituatie houdt duidelijk verband met de ontwikkelingsfase waarin zich die volkshuishoudingen bevinden en die gekenmerkt wordt door een laag welvaartsniveau. Wat deze landen in de eerste plaats nodig hebben is vermeerdering van kennis betreffende de agrarische produktietechniek en het bevorderen van kennisoverdracht naar miljoenen boeren, zodat nieuwe produktieverhogende middelen en teeltmethoden ook inderdaad gebruikt worden. Niet minder belangrijk is het tot-ontwikkeling-brengen van een markteconomie, opdat de voortgebrachte produkten afgezet kunnen worden. Hiervoor zijn belangrijke investeringen nodig, die voorlopig voor een belangrijk deel met kapitaal uit de westerse landen gefinancierd zullen moeten worden. Voor de ontwikkelingslanden is dit de enige reële weg om de welvaart te verhogen. En bij dit woord welvaart hoeft men niet direct te denken aan de situatie in de ontwikkelde landen. Tussen het armoedige bestaan in de ontwikkelingslanden van vandaag en de overvloed in de industriële maatschappij is ook nog een derde weg mogelijk. De mate waar-

in de ontwikkelingslanden successen zullen boeken, zal afhangen van de wil om te slagen bij de bevolking zelf, waarbij de bevolkingspolitiek een belangrijke rol zal spelen, maar ook van de bereidheid van de westerse landen om te helpen op een breed front.

Bij deze hulp zal men niet alleen en niet in de eerste plaats moeten denken aan voedselhulp. Voor de te grote agrarische productiecapaciteit in de westerse landen zullen de ontwikkelingslanden slechts van beperkte betekenis kunnen zijn. De eerder genoemde mogelijkheden om het agrarische marktevenwicht in de westerse landen te bevorderen blijven dus in de komende jaren de aandacht vragen. Reeds geruime tijd wordt er in de westerse landen een prijsbeleid gevoerd omdat het vrije marktmechanisme niet leidt tot een verantwoorde inkomensverdeling. Een beleid gericht op productiebeheersing blijkt eveneens nodig, omdat dit marktmechanisme ook niet in staat is het aanbod af te stemmen op de vraag. Hierbij zullen de landen bereid moeten zijn in grotere verbanden te denken en te streven naar wereldwijde goederenovereenkomsten. In dit kader kunnen dan op een bepaalde wijze productiequoteringen worden doorgevoerd.

Zeer gewaardeerde Toehoorders,

Bij deze officiële aanvaarding van mijn ambt zij het mij vergund mijn eerbiedige dank te betuigen aan Hare Majesteit de Koningin, voor mijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar aan deze Hogeschool.

Mijne heren Curatoren,

Voor het vertrouwen dat u in mij hebt willen stellen, door mij voor deze benoeming voor te dragen, ben ik u zeer erkentelijk.

Dames en heren Hoogleraren, Lectoren en Leden van de Wetenschappelijke Staf,

In uw midden te worden opgenomen ervaar ik als een voorrecht.

Dames en heren Hoogleraren, Lectoren en Medewerkers van de afdeling Weg- en Waterbouwkunde,

De contacten van de weg- en waterbouwkunde en de geodesie met de landbouw zijn reeds zeer oud, maar ook thans nog actueel. Men denke slechts aan de ruilverkavelingsactiviteiten die in ons land zijn uitgegroeid tot landinrichtingsplannen met een zeer brede doelstelling. Niet minder belangrijk zijn hiernaast de cultuurtechnische werkzaamheden in de ontwikkelingslanden. Het geeft mij dan ook veel voldoening dat het vak landhuisbouwkunde een bescheiden plaats heeft gekregen in het studieprogramma van uw afdeling.

Mijne heren Leden van het Bestuur van het Landbouw-Economisch Instituut,

Ik stel het op prijs ook op deze plaats mijn waardering uit te spreken voor de toestemming die uw bestuur mij heeft verleend, om mijn functie bij het Landbouw-Economisch Instituut te combineren met die van buitengewoon hoogleraar aan deze Hogeschool.

Dames en heren Studenten,

Het wordt door mij zeer op prijs gesteld u te mogen confronteren met de problematiek van de landbouw in de economisch ontwikkelde landen en in de ontwikkelingslanden. De modernisering van de landbouw is in beide groepen van landen een actueel en belangrijk vraagstuk. Sommigen van u zullen bij hun werkzaamheden hiermee rechtstreeks te maken krijgen. Ik hoop dat door de vergroting van het inzicht in de economische en sociale aspecten van de agrarische bedrijfstak, uw werk u nog meer voldoening zal geven.

Ik dank u voor uw aandacht.